

Marta Bolińska

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORCID 0000-0003-0480-7576

Dziewczyna wciąż w centrum uwagi? O przeobrażeniach i modyfikacjach powieści dla nastolatków

[*Od powieści dla dziewcząt do narracji dziewczyńskich*, red. Anna Nosek, Małgorzata Chrobak, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków 2022, ss. 280]

Monografia zbiorowa *Od powieści dla dziewcząt do narracji dziewczyńskich* pod red. Anny Nosek i Małgorzaty Chrobak, stanowi czwartą część wartościowej serii, redagowanej przez Małgorzatę Chrobak i Katarzynę Wądolny-Tatar, zatytułowanej „Literatura i kultura dla dzieci i młodzieży (twórcy – tematy – konwencje)”, wydawanej od kilku lat przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. W jej skład wchodzi przede wszystkim prace, które odsłaniają istotne zjawiska artystyczne i kulturowe, przedstawiają strategie i kategorie obecne w literaturze i kulturze dla młodych odbiorców, prezentują osiągnięcia twórców sztuki słowa i obrazu. Do tej pory ukazały się:

- Tom 1: *(Re)konstrukcje przeszłości w prozie Antoniny Domańskiej*, red. M. Chrobak, K. Wądolny-Tatar (2019);
- Tom 2: *Michael Ende – czuły fantast*. *Sylwetka i strategia pisarska*, red. A. Bajorek, M. Chrobak, D. Szczęśniak (2020);
- Tom 3: *Imaginautka zaangażowana. Twórczość i biografia Doroty Terakowskiej z perspektywy XXI wieku*, red. K. Slany, K. Wądolny-Tatar (2021);
- Tom 4: *Od powieści dla dziewcząt do narracji dziewczyńskich*, red. M. Chrobak, A. Nosek (2022).

Właśnie w tomie z 2022 r., otwierając nowe kierunki refleksji, literaturoznawczy nie przekonują, że wciąż potrzeba tekstów dla młodych dziewcząt i o młodych, dorastających kobietach, bo to kategoria ważna i inna niż wszystkie (zob. np. nurt *young adults*). Czas adolescencji jest pomostem między dzieciństwem a dorosłością. Bycie nastolatkiem (czy precyzyjniej: nastolatką, osobą/dziewczyną w okresie dojrzewania) to jedyny w swoim rodzaju, niepowtarzalny i silnie neurobiologicznie uwarunkowany okres, wpisany w bieg życia ludzkiego i z początkiem wieku XX uznany za ważną fazę kształtowania się tożsamości człowieka.

Badaczki z ośrodków akademickich w całej Polsce (Białystok, Katowice, Kielce, Kraków, Olsztyn, Opole, Poznań, Warszawa) proponują czytelnikowi wgląd w rozwiązania charakterystyczne dla rodzimej i powszechnej powieści dla dziewcząt w XIX w. (np. P. Krakowowa), dalej w prozie przedwojennej (pierwsza połowa XX w., w tym twórczość M. Dunin-Kozickiej czy L.M. Montgomery i in.) i powojennej (np. K. Siesicka, H. Snopkiewicz, E. Ostrowska, M. Musierowicz, M. Tomaszewska, A. Lindgren) oraz w utworach najnowszych, zwłaszcza z początku wieku XXI (m.in. M. Parr, J. Jagiełło, M. Kur, K. Szymeczko). We wspomnianej zbiorowej monografii autorki m.in. przypominają, że niekwestionowany wpływ na kształtowanie się powieści dla dziewcząt miał rozwój odmian gatunkowych, takich jak na przykład francuski romans sentymentalny, angielska powieść realistyczna, dawny romans awanturiczny czy heroiczno-miłosny, a nawet powieść podróżnicza, oraz że przemiany kulturowe, w tym rozwój nauk pedagogiczno-psychologicznych i nowych mediów (w tym technologii), także przyczyniły się do ukształtowania się i transformacji tej formy. Wpłynęły również na obraz przemian, które nadal zachodzą w jej obrębie. Oczywiście jasne jest, że na przestrzeni wieków powieść dla dziewcząt przeszła rozmaite modyfikacje, przysposobiła nowe konwencje i motywy, wreszcie poszerzyła grono odbiorców, stając się jedną z ważniejszych odmian literatury dla młodzieży, o czym także wspominają literaturoznawczynie w swoich studiach.

Opracowanie zostało podzielone na cztery części, z których każda oprowadza po nieco innych zakamarkach subgatunku, co sprzyja przejrzystości i uzasadnia merytoryczny podział książki. Całość buduje czternaście sprawnie i ze znanstwem napisanych artykułów. I tak pierwsza część skupia się na zagadnieniach „wychodzenia poza konwencję”, druga poświęcona została „pominięciom i przemilczeniom w prozie PRL-u”. Moduł trzeci przedstawia „buntowniczkę – anarchistkę – superbohaterkę”, zaś czwarty rozdział sytuuje czytelnika „w świecie emocji literackich”. Książkę otwiera merytoryczne wprowadzenie Małgorzaty Chrobak i Anny Nosek – *Powieść dla dziewcząt: ciągłość i przemiany*, które zarysowuje rozwój i ogląd powieści dla dziewcząt (z różnych perspektyw i w różnych kierunkach) oraz oprowadza po zawartości tomu. Redaktorki argumentują, że „dojrzewanie młodej dziewczyny znalazło swoją literacką formę w wieku XIX i przyjęło postać powieści dla dziewcząt, a wchodząca w dorosłość protagonistka oraz żeńskość, jako kategoria organizująca świat przedstawiony, zaważyły na fakcie, że gatunek ten nie miał szansy stać się lekturą koedukacyjną”¹.

¹ *Od powieści dla dziewcząt do narracji dziewczynskich*, red. A. Nosek, M. Chrobak, Kraków 2022, s. 7.

Początkowo więc polska literatura, w odróżnieniu od światowej, ulegała pewnemu skostnieniu, by dopiero z czasem przyjąć bardziej otwartą formułę. Podstawowe wyznaczniki zamykały się najpierw w kilku podstawowych przesłankach (nawet schematach), w tym przede wszystkim koncepcji głównej bohaterki (młodej, wzorowanej na modelu Kopciuszka), walorach dydaktycznych (wyraźnie moralizatorskie konotacje), nieskomplikowanej kompozycji (zwykle ze szczęśliwym zakończeniem) oraz dość konkretnie zaprojektowanej adresatce. Taki stan, z niewielkimi zmianami, trwał niemal do połowy XX w. Po 1945 r. uznana za anachroniczną, a nawet „wsteczną” i „szkodliwą” (za np. zbyt idealistycznie, nienaturalnie przedstawiany obraz świata, kokieterię, obłudne traktowanie miłości), swoje miejsce na rynku czytelnictwa i wydawniczym odmiana ta znalazła dopiero w latach 60. XX w. Stopniowo też proza dla dziewcząt zaczęła poszerzać swoje ramy (w tym rozwiązania artystyczne i zakres tematów, np. odejście od optymistycznego obrazu rzeczywistości, kryzys rodziny, konflikty rówieśnicze, krytyka świata dorosłych) i krąg odbiorców. Pod koniec wieku XX można nawet wskazać dwie zasadnicze odmiany, tj. prozę konsolacyjną, z elementami idealistycznego spojrzenia na rzeczywistość (np. twórczość M. Musierowicz) i psychologiczną (zawirowania w kontaktach międzyludzkich, bolesne i przyspieszone wchodzenie w dorosłość, m.in. proza K. Siesickiej)². W latach 90. XX stulecia pojawił się kryzys tożsamości narratora, literatura wchłonęła wzorce medialne i zaczęła poddawać się presji rynku wydawniczego³, co także zaważyło na kształcie powieści dla dziewcząt, podobnie jak rozwój dyskursu feministycznego.

Wyjaśniając znaczenie tytułu, redaktorki tomu podkreślają, iż chodziło o to, by: „dotychczasowe kwalifikacje gatunkowe zastąpić kategorią »opowieści« (narracji), akcentując w ten sposób samą »czynność opowiadania«, która jest odwieczną potrzebą człowieka”⁴. Ważny zatem stał się fakt, że punkt ciężkości gatunku został przesunięty z jego cech charakterystycznych (elementarnych i zarazem dystynktywnych) na wagę i znaczenie samego opowiadania, czyli narracji, dzięki której wyrażane i porządkowane jest ludzkie życie. Jak czytamy we wstępie: „[...] epitet »dziewczyńskość« odnosiśmy do figury dziewczynki-buntowniczkki, która w różnych wcieleniach pojawiała się, co prawda, już wcześniej w arcydziełach literatury dziecięcej [...], ale dopiero w ostatnich latach na dobre uprawomocniła swoją pozycję w rodzimej prozie, wypierając postać »grzecznej panienki«. Kategoria »narracji dziewczyńskich« eksponuje przejście od literatury dla dziewcząt do literatury dziewczyńskiej, czyli zbuntowanej, anarchistycznej [...]”⁵. Uwzględnia również zastosowaną w utworach strategię komunikacyjną (m.in. związaną z przesuwaniem afektów przypisywanych kobiecie ze sfery prywatnej do publicznej i, co może się z tym wiązać, z poszerzeniem adresu czytelnictwa).

² G. Skotnicka, *Powieść dla dziewcząt*, [w:] *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław 2002, s. 310–313.

³ G. Leszczyński, *Kompleks mentora. Powieść dla młodzieży u schyłku tysiąclecia*, [w:] *Sezamie, otwórz się! Z nowszych badań nad literaturą dla dzieci i młodzieży w Polsce i za granicą*, red. A. Baluch, K. Gajda, Kraków 2001, s. 54.

⁴ *Od powieści dla dziewcząt...*, dz. cyt., s. 12.

⁵ Tamże.

*

Część pierwsza monografii zbiorowej zawiera trzy rozprawy: Anny Nosek, Bożeny Olszewskiej, Michaliny Wesołowskiej, i wprowadza w kwestie elementarnych cech powieści dla dziewcząt, ale też autorskich rozwiązań, które unaoczniają liczne przykłady łamania konwencjonalnych układów. I tak Anna Nosek w tekście „*Wspomnienia wygnanki*” Pauliny Krakowowej – w kręgu i poza kręgiem XIX-wiecznej powieści dla dziewcząt przypomina, nieco już zapomnianą, pisarkę w kontekście rozważań o przemianach powieści dla dziewcząt. Autorka zwraca uwagę na walory czytelnicze i literackie powieści. Uświadamia też, że *Wspomnienia wygnanki* cieszyły się dużą popularnością w XIX w. Badaczka na wielu konkretnych przykładach wykazuje, że powieść m.in. zainspirowana została prozą Klementyny Hoffmanowej (z Tańskich), co więcej, łączy w sobie cechy typowego utworu dla dziewcząt (ze specyficzną ukształtowaną osobą bohaterki) z innymi odmianami prozy, w których ważną rolę odgrywają takie kategorie, jak podróż, sensacja, przygoda. Wykreowana przez Krakowową postać Marii, głównej bohaterki *Wspomnień...*, wyposażona została w istotne w XIX w. przymioty młodej dziewczyny (m.in. wrażliwość, pobożność, odwaga, otwartość na różne rozwiązania, umiejętność radzenia sobie z problemami, kreatywność), które pozwalają uznać ją za wzór do naśladowania (dokonuje się przy tym proces dojrzewania bohaterki obdarzonej i siłą charakteru, i delikatną naturą). Jej konstrukcja osobowościowa jednocześnie umożliwia sformułowanie wniosku, że ma ona wszelkie cechy modelu postaci preemancypacyjnej. Takie ustrukturuwanie bohaterki oraz nadanie powieści charakteru podróżniczo-przygodowego prowadzi do konkluzji, że mamy do czynienia z utworem wychodzącym poza konwencję (m.in. pierwsza polska robinsonada).

Bożena Olszewska w rozprawie *Od małej Ani do panny Anny. O bohaterce trylogii Marii Dunin-Kozickiej „Ania z Lechickich Pól”* udowadnia, że czasem wartość poznawcza czy historycznoliteracka tekstu może być równie cenna, co artystyczna czy estetyczna. Analizując trylogię Marii Dunin-Kozickiej, zwraca uwagę na fakt niejednorodności gatunkowej utworów wchodzących w jej skład. W cyklu o *Ani z Lechickich Pól* pojawiają się zarówno znamienne dla powieści dla dziewcząt składniki, w tym przede wszystkim postać głównej bohaterki (dorastająca dziewczyna, subtelna, szczerą patriotką, z religijną naturą) oraz inicjacyjny charakter utworu (uwzględnione etapy osiągania dojrzałości, zasygnalizowane choćby w nazwach poszczególnych części: *Dzieciństwo, Młodość, Miłość*). Związek ze schematem powieści dla dziewcząt dostrzec można również w klasycznym układzie fabularno-kompozycyjnym (pensjonarka na tle rodziny) oraz w wymowie powieści (naczelną ideą staje się właściwe wychowanie i uformowanie ideowo-duchowe młodej osoby). Badaczka wskazuje jednocześnie na szereg powinowactw gatunkowych w trylogii. Dostrzega związki m.in. z romansem kresowym i bolszewickim, powieścią przygodową, historyczną czy szkolną, a nawet opowieścią biograficzną i baśnią.

Michalina Wesołowska przedstawia „*Powieść mojego życia*”. *Zarys polskiej recepcji „Anne of Green Gables” Lucy Maud Montgomery w XXI wieku*, śledząc recepcję powieści Lucy Maud Montgomery w Polsce. Badaczka, wykorzystując jako źródło wiedzy o warunkach odbioru *Ani z Zielonego Wzgórza* bogaty materiał badawczy, w tym zwłaszcza artykuły naukowe, publicystyczne, recenzje przekładów, adaptacje filmowe oraz wpisy

(posty) internetowe, dochodzi do wniosku, że Ania jako bohaterka literatury wciąż jest bliska czytelnikom, niezależnie od upływającego czasu. Autorka szkicu dba również o uwydatnienie współczesnych stylów odbioru oraz głównych tendencji i potrzeb czytelniczych.

W części drugiej: *Pominięcia i przemilczenia w prozie okresu PRL-u* pojawiają się trzy prace: Magdaleny Budnik, Doroty Pielorz oraz Justyny Szlachty-Ignatowicz. Część ta bowiem poświęcona została, wciąż za rzadko podejmowanemu w badaniach, modułowi, jakim są ograniczenia literacko-kulturowe w czasach PRL-u. Otwiera ją szkic Magdaleny Budnik, w którym autorka analizie poddaje, zgromadzone m.in. w Archiwum Akt Nowych, materiały cenzorskie. W artykule *Cenzurowanie powieści dla dziewcząt w latach 1955–1970 – na wybranych przykładach* dokonana została wnikliwa infiltracja powieści dla dziewcząt pod kątem działania ręki cenzora, z uwzględnieniem różnych sposobów kontrolowania i „weryfikacji” utworów oraz wynikających z nich skutków. Biorąc pod uwagę zapiski cenzorów, badaczka wskazuje m.in. na specyficzne oczekiwania wobec pisarzy i literatury, wynikające przede wszystkim z założeń socrealizmu (np. niechęć do twórców przedwojennych, krytyka powieści dla dziewcząt). W orbicie jej zainteresowań znalazły się przede wszystkim teksty z zakresu literatury polskiej (m.in. H. Górska, H. Snopkiewicz, N. Rolleczek, L. Woźnicka). Z literatury powszechnej nowe oświetlenie otrzymuje m.in. cykl Lucy Maud Montgomery o Ani Shirley. Autorka pokusiła się także o wskazanie strategii pisarskich wybranych pisarzy (K. Siesickiej, E. Nowackiej, M. Musierowicz i in.).

Dorota Pielorz podejmuje ważny temat dotyczący lektur z gatunku „powieść dla dziewcząt”, decydując się na konkretne ramy czasowe (1961–1989). Zarysowując tło historyczne, w tym „oświatowe” (*Znacząca (nie)obecność – kilka uwag o miejscu polskich powieści dla dziewcząt wśród lektur szkolnych w okresie PRL-u*), rozpatruje przyczyny nieobecności tudzież obecności niektórych autorów (lub utworów) w powojennych kanonach edukacji formalnej. Autorka dowodzi, że powieści dla dziewcząt miały szansę zaistnieć głównie jako lektury uzupełniające, dodatkowe, poza zasadniczą listą. Taki los spotkał niektóre utwory Kornela Makuszyńskiego, Ireny Jurgielewiczowej, Krystyny Siesickiej, Hanny Ożogowskiej i in. Badaczka, odkrywając pewną prawidłowość w doborze lektur, konstatuje, że wśród pomijanych tytułów umieszczano przede wszystkim te, które podejmowały tzw. niewygodne tematy. Pielorz ujawnia, że na listach lektur obowiązkowych nie figurowały powieści m.in. Ewy Ostrowskiej czy Małgorzaty Musierowicz. Do łask powróciły z początkiem lat 90. XX wieku.

Justyna Szlachta-Ignatowicz przedstawia istotny wątek, z punktu widzenia zarówno powieści dla dziewcząt, jak i potencjalnego odbiorcy, jakim są *Problemy dorastającej dziewczyny w powieściach Haliny Snopkiewicz*. Badaczka postanowiła reaktywować interpretacyjnie twórczość Snopkiewicz. Przyglądając się ukształtowanym przez urodzoną w Zawierciu pisarkę kilku młodocianym bohaterkom, dochodzi do wniosku, że dość dokładnie poznajemy zarówno proces ich dojrzewania, jak i warunki, w jakich dorastają, w tym relacje rodzinne, szkolno-uczuciowe perypetie, czasy, w których przyszło im żyć (lata 60. i 70. XX w.). Ponadto obecne w powieściach okruciny przeszłości dowodzą, że II wojna światowa i trauma, którą pozostawiła, wciąż rzutuje na czas współczesny i wbija się klinem w życie bohaterek *Słoneczników*, *Kołowrotka*,

Tabliczki marzenia. Konkludując, autorka upatruje w twórczości Haliny Snopkiewicz wartości uniwersalnych, które czynią prozę pisarki ponadczasową, przeto wciąż będącą przedmiotem zainteresowania współczesnych czytelników i naukowców.

W części trzeciej przypomniane i niejako na nowo ukazane zostały tzw. bohaterki niepokorne. W bloku tym mamy do czynienia nie tylko z osobliwymi postaciami, ale też z nowymi słownikami teoretycznymi (wg Ryszarda Nycza). Autorki (Ewelina Pocheć, Małgorzata Wójcik-Dudek, Iwona Misiak, Grażyna Lewandowicz-Nosal) wprowadzają m.in. takie ścieżki metodologiczne, jak studia genderowe, ekofilozofię czy kategorię postpamięci. Artykuł Eweliny Pocheć – *Bunt, gender, ekologia – (anty)dydaktyczny projekt Astrid Lindgren? Lektura „Ronji, córki zbójnika”* – proponuje ciekawe i dość odważne odczytanie znanego tekstu Astrid Lindgren (polskie wydanie: 1981), co samo w sobie należy docenić. Autorka powraca do utworu, dokonując jego swoistej reinterpretacji. Sięgając do krytyki feministycznej, postrzega bohaterkę jako zaprzeczenie dość stereotypowego wizerunku tzw. grzecznej dziewczynki/panienki, nazywa ją *girl power* oraz widzi w niej „dziecko lasu”, uruchamiając jednocześnie ścieżkę ekofilozofii.

Małgorzata Wójcik-Dudek rozpatruje posthumanistyczne relacje człowieka i natury, prezentując *Dziewczyńską postpamięć natury. „Ostatnie drzewo na Ziemi” Małgorzaty Kur*. Autorka artykułu proponuje zaliczyć utwór do nurtu tzw. literatury dziewczynskiej we współczesnej prozie. Wśród argumentów pojawia się ten, że konstrukcja postaci powieściowych wyrasta z ekofeminizmu i stanowi wypadkową wspólnych spraw świata kobiet i natury. Badaczka spogląda na bohaterkę, Kalinę, przez pryzmat losów postaci z innych porządków, w tym epoki kryzysu klimatycznego: Grety Thunberg (słynny strajk nastolatki w obronie klimatu) i Janiny Duszejko (bohaterki utworu *Prowadź swój pług przez kości umarłych* Olgi Tokarczuk). W ujęciu badaczki bohaterka *Ostatniego drzewa... została wyposażona w „dziewczyńską postpamięć natury”, którą odziedzyczyła po przodkach/przodkiniach. Jej bunt, niezgoda, gniew i nieposłuszeństwo prowadzą nie do anarchii, lecz do troski o cały świat.*

Iwona Misiak w artykule pt. *Anarchiczna dziewczynskość w trylogii Agnieszki Wolny-Hamkało: „Nikt nas nie zapomni”, „Lato Adeli”, „Po śladach”* dokonuje analizy wątku bohaterki (Adeli), w ramach którego kreacja postaci poddawana jest wnikliwemu i sprawnie przeprowadzonemu oglądowi badawczemu. Autorka koncentruje uwagę na wciąż dość rzadko podejmowanym w badaniach literackich zagadnieniu rozpadu norm. Dostrzegając „anarchiczną dziewczynskość” i tzw. łobuzerskie zachowania bohaterki, dochodzi do wniosku, że proponowany przez pisarkę „anarchiczny ład” stanowi rodzaj „porządku bez władzy”, gdzie dominuje niescentralizowana i nieprzymusowa organizacja społeczności. Służy tym samym zasadzie innego układu, czyli takiego, który pozwala na budowanie własnego systemu wartości, u podłoża którego tkwi podświadoma potrzeba i wiara w życzliwą obecność i pomoc innych. Trylogia, w przekonaniu badaczki, jako projekt literacki również jest „wywrotowa i anarchiczna”, bowiem wpisane weń zostały – nie tylko podwójny adres odbiorczy, ale i gra z konwencjami czy idea wielogatunkowości.

Jako materiał źródłowy Grażynie Lewandowicz-Nosal posłużyły dwie powieści dla młodzieży, tj. *Wywrotka* i *Kwiciareczka* Kazimierza Szymeczki. Zdaniem badaczki autor wiernie odtwarza w swych utworach katowickie Bogucice, w przestrzeni których

sytuuje postaci nastoletnich bohaterek. Tytułowa Wywrotka, czyli Baśka Mularczyk, jest kreacją przypominającą dawne wojowniczkę (krynna, twarda, oschła, uwikłana w trudną sytuację rodzinną), druga natomiast (Małgosia) spowinowacana została z wrażliwymi, silnymi i dynamicznie subtelnymi „królewnami”. W przypadku tych odmiennych postaci wspólnym mianownikiem staje się lista priorytetów, którymi dziewczęta kierują się w życiu (rodzina, szacunek dla tradycji, autorefleksja, życiowa aktywność, samodzielność itd.).

Część czwarta przynosi teksty: Magdaleny Kuczaby-Flisak, Agnieszki Miernik, Małgorzaty Chrobak oraz Joanny Chłosta-Zielonki, w których autorki skupiają się na świecie emocji, sięgając m.in. do ustaleń Joanny Papuzińskiej (*Dziecko w świecie emocji literackich*).

Magdalena Kuczaba-Flisak uwagę koncentruje na prozie norweskiej pisarki, Marii Parr, z początku XXI w. Jej dylogia badana jest zarówno pod kątem genologicznych przesunięć, jak i adresu czytelniczego (*Powrót do wrażliwości. Krytyczna analiza współczesnej powieści dla dziewcząt*). Nie bez znaczenia jest także kulturowy kontekst, w którym osadzone zostały utwory. Ich bohaterki doświadczają traum (śmierć bliskiej osoby), którym towarzyszą emocje poddane opisowi poprzez kolorystyczną wizualizację otoczenia. Jednocześnie sposób nakreślenia sylwetek i losów Leny i Tonji odsłania ich niepokorne usposobienie, co pozwala uznać je za *girls power* i rozszerzyć adres czytelniczy (dla młodych i dorosłych, w tym *young adults*).

Tekst Agnieszki Miernik podejmuje atrakcyjny poznawczo problem badawczy związany z motywem wędrówki w odniesieniu do prozy Marty Tomaszewskiej inspirowanej ważną pracą Maureen Murdock (*Archetypowa podróż bohaterki. Marta Tomaszewska i Maureen Murdock – spotkania*). Literaturoznawczyni rozpatruje losy postaci zarówno z literackiego, jak i antropologiczno-psychologicznego punktu widzenia. Mityczna podróż bohaterki *Urwanego śladu*, Uliśki, pozwala poznać skomplikowane, a jednocześnie dość powszechne etapy i zadania w drodze do dojrzałości, począwszy od symbolicznego oddzielenia od matki, przez fazę prób i zmagañ, aż po odkrycie własnego miejsca w otaczającym świecie.

Małgorzata Chrobak, zajmując się powieściami *Kawa z kardamonem*, *Czekolada z chilli*, *Tiramisu z truskawkami*, *Mleko z miodem*, proponuje *Ćwiczenia (z) emocji w prozie dla młodzieży Joanny Jagiełło*. Bada cykl pod kątem jego hybrydowej natury i kondycji afektywnej książkowych postaci (konceptualizacja emocji – prostych i złożonych). Wśród spostrzeżeń autorki pojawiają się na przykład te, które przynoszą ważne rozpoznanie typologiczne – tetralogia Jagiełło stanowi przykład zanikania powieści dla dziewcząt w tradycyjnej formie. Powodów upatruje m.in. w przemianach, którym zaczęła podlegać proza dla młodzieży w XXI w. Autorkę artykułu interesują również tzw. pozaautorskie sposoby modelowania emocji, w tym zwłaszcza szeroko rozumiana strona (typo)graficzna (np. projekty i wygląd okładek, rekomendacje, streszczenia, parateksty itp.).

Joanna Chłosta-Zielonka zaprojektowała tekst, który stanowi rodzaj rekapitulacji dotychczasowych dziejów powieści dla dziewcząt, z jej osobliwościami i przemianami, przeobrażeniami formalnymi, tematycznymi i kulturowymi (m.in. nowe media, kultura ponowoczesna). Za materiał ilustracyjny posłużyła tzw. seria deserowa (nazywana

także kawową) Joanny Jagiełło, którą autorka badała zgodnie z wykładnią psychoanalizy Andre Greeme'a (*Model powieści dla dziewcząt w XXI wieku na przykładzie „deserowej” serii Joanny Jagiełło*). Naukową refleksją objęta została przede wszystkim relacja między matką i córką, z której m.in. wynika, że córka może stała się ofiarą tzw. martwej matki, nieobecnej emocjonalnie w życiu dziecka. Według autorki rozprawy pisarka nie tylko podejmuje się ukazania skomplikowanych problemów młodych ludzi i ich rodzin, ale także stara się wskazywać możliwości ich rozwiązywania.

*

Podział monografii na cztery części wydaje się być zatem ciekawy, zasadny, dobrze umotywowany historycznie i metodologicznie, klarowny i przejrzysty, bogaty poznawczo i merytorycznie. Realizuje też zadanie powierzone literaturoznawcom, jakim było wskazanie charakteru przemian oraz rozwoju „kierunku powieści dla dziewcząt: wobec rozluźnienia tradycyjnych wzorców powieści dla młodzieży, swobodnego łączenia w obrębie utworów z żeńskimi protagonistkami różnych gatunków i stylów [...]”⁶. Uwaga badaczek bowiem zogniskowana (a zarazem rozproszona) została na wybranych, ale istotnych z punktu widzenia gatunku i zmian w nim zachodzących aspektach fabularno-konstrukcyjnych i artystycznych. Wszystkie teksty (i każdy z osobna) stanowią wartościowy wkład w badania nad kondycją powieści dla dziewcząt i o dziewczętach w aspekcie kulturowym, temporalnym i genologicznym. Wspierają, uzupełniają, rozszerzają i w pewnym stopniu kontynuują zakres zagadnień podjętych w już istniejących pracach, wzbogacając dotychczasowy dorobek literaturoznawczy, na który składają się m.in. wypowiedzi Krystyny Kulickowskiej, Ireny Słońskiej, Anny Kruszewskiej-Kudelskiej, Gertrudy Skotnickiej, Zofii Brzuchowskiej, Elżbiety Krużyńskiej, Moniki Graban-Pomirskiej, Małgorzaty Wójcik-Dudek, Beaty Rynkiewicz, Dominika Borowskiego i in.

Monografia stanowi cenny wkład w rozwój badań nad prozą dla młodzieży i świadczy o tym, że wciąż potrzeba obszernych, kompetentnie przygotowanych i – w miarę możliwości na bieżąco rejestrujących dokonania w powieści dla dziewcząt – opracowań. Jej zawartość jako pracy wieloautorskiej zbliża się jednocześnie ku ujęciu panoramicznemu, i paradoksalnie – siłą rzeczy – wciąż wycinkowemu. Pozwala jednocześnie na przekonanie, że zbiór stanowi owoc wieloletnich oraz kompetentnie i skrupulatnie prowadzonych badań nad tą „subodmianą”, zarówno w odniesieniu do rodzimej twórczości, jak i powieści z literatury powszechnej. Równie ważna i godna podkreślenia jest świadomość literaturoznawczyń co do własnego wkładu w ustalenia naukowe, zarówno teoretyczne, jak i interpretacyjne, oraz rzeczowość w formułowaniu wniosków, a także oryginalność podejść badawczych.

Jak wynika z lektury tomu, w centrum zdarzeń fabularnych wciąż pozostaje dziewczyna w okresie dojrzewania, ale konteksty i społeczności, w których funkcjonuje, stają się równie ważne jak ona sama, podobnie jak jej głos i stosunek do siebie i świata. Mimo że od lat powieść dla dziewcząt traktowana jest jako świadoma kontaminacja powieści młodzieżowej, romansu dydaktyczno-moralnego, sentymentalnego czy

⁶ Tamże, s. 11.

psychologicznego, a nawet tzw. literatury kobiecej, postacią pierwszoplanową wciąż jest dorastająca dziewczyna, która, poznając otoczenie, społeczne zależności i ludzi, dokonuje filtracji świata, postrzegając go przez siatkę własnych przeżyć, potrzeb i doświadczeń. W XIX w. jeszcze ułożona, podatna na wpływy i oddziaływania, bohaterka tego rodzaju prozy stopniowo się emancypuje, uniezależnia i usamodzielnia (zwłaszcza w literaturze drugiej połowy XX stulecia), by wreszcie głośno i bez skrępowania wyartykułować swoje poglądy, pragnienia i oczekiwania (tuż za progiem XXI w.).

Licząca 280 stron i 14 artykułów krakowska monografia jest więc cenną propozycją dla studentów, naukowców czy rodziców, uświadamia bowiem, że także w podgatunku, zwanym tradycyjnie powieścią dla dziewcząt⁷, dokonuje się poważna zmiana zarówno względem adresata (poszerzenie zakresu odbioru), jak i w ramach spektrum podejmowanych zagadnień oraz sposobów ich przedstawiania.

Bibliografia

- Białek J.Z., *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918–1939*, Warszawa 1979.
- Borowski D., *Między dzieciństwem a dorosłością: O polskich powieściach dla młodzieży w pierwszym dwudziestoleciu XXI wieku*, Nowy Targ 2022.
- Brzuchowska Z., *Powieść dla dziewcząt*, [w:] *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, Wrocław 1997.
- Brzuchowska Z., *Współczesne powieści dla dziewcząt, czyli baśniowe dziedzictwo*, [w:] *W kręgu arcydzieł literatury młodzieżowej. Interpretacje – przekłady – adaptacje*, red. L. Ludorowski, Lublin 1998.
- Frycie S., *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, t. 1: *Proza*, Warszawa 1978.
- Frycie S., *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, t. 2: *Baśń i bajka, poezja, książki dla najmłodszych, utwory sceniczne, grafika, czasopiśmiennictwo, krytyka literacka*, Warszawa 1982.
- Frycie S., *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1970–2005. Wybrane zagadnienia*, Łódź 2014.
- Graban-Pomirska M., *Szkoła narzeczonych. O powieści dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym*, Gdańsk 2006.
- Kaniowska-Lewańska I., *Literatura dla dzieci i młodzieży do roku 1864. Zarys rozwoju. Wybór materiałów*, Warszawa 1973.
- Kruszewska-Kudelska A., *Polskie powieści dla dziewcząt po roku 1945*, Wrocław 1972.
- Kruszyńska E., *Dydaktyczny charakter powieści dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym*, Toruń 2009.
- Kuliczowska K., *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1864–1918*, Warszawa 1975.
- Kuliczowska K., *W szklanej kuli. Szkice o literaturze dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1970.
- Leszczyński G., *Kompleks mentora. Powieść dla młodzieży u schyłku tysiąclecia*, [w:] *Sezamie, otwórz się! Z nowszych badań nad literaturą dla dzieci i młodzieży w Polsce i za granicą*, red. A. Baluch, K. Gajda, Kraków 2001.
- Narracja. Teoria i praktyka*, red. B. Janusz, K. Gdowska, B. de Barbaro, Kraków 2008.

⁷ A. Kruszevska-Kudelska, *Polskie powieści dla dziewcząt po roku 1945*, Wrocław 1972, s. 6.

- Nycz R., *Nowa humanistyka w Polsce: kilka bardzo subiektywnych obserwacji, koniektur, refutacji*, „Teksty Drugie” 2017, nr 1, s. 18–40.
- Papuzińska J., *Dziecko w świecie emocji literackich*, Warszawa 1996.
- Rynkiewicz B., *Pomiędzy biernością a buntem. Literackie wizerunki współczesnych dziewczyn w prozie polskiej po 1989 roku*, Wrocław 2013.
- Skotnicka G., *Odbiorca wpisany w dziewiętnastowieczne powieści dla dziewcząt*, [w:] *Miejsce dziecka w komunikacji literackiej*, red. B. Żurkowski, Warszawa – Poznań 1989.
- Skotnicka G., *Powieść dla dziewcząt*, [w:] *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław 2002, s. 310–313.
- Słońska I., *Dzieci i książki*, Warszawa 1959.
- Wójcik-Dudek M., *Czytająca dziewczyna. O przemianach współczesnej powieści dla dziewcząt*, [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży po roku 1980*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Katowice 2008, s. 59–78.